

Wat betreft de compositie van het boek hangt het laatste hoofdstuk over het specifiek-Brabantse er wat bij. Het was logischer geweest de gegevens uit dit hoofdstuk te incorporeren in de bedrijfseconomische en technische hoofdstukken, waarin toch voortdurend met Nederland wordt vergeleken.

Het boek beweegt zich niet op het vlak van de echte bedrijfseconomische analyse in de vorm van kwantificering der rentabiliteit door het afzetten van afzetprijzen tegen kostprijzontwikkelingen. Zo verschijnen de lonen wel als inkomsten van de arbeiders, dus als sociaal gegeven, maar niet als loonkosten voor de ondernemers. Wat de auteur ook niet doet is een analyse maken van de wederzijdse sterkte- en zwakteposities der 'sociale partners'. Daarvoor zijn ook in de Nederlandse sociaal-historische literatuur inmiddels theoretische inzichten en empirische toetsingen beschikbaar; uitgangspunt voor deze historiografie is Th. van Tjins bekende model van factoren die het succes van vakbonden als partij op de arbeidsmarkt verklaren.

A. C. A. M. Bots

V. Veldheer, *Kantelend bestuur. Onderzoek naar de ontwikkeling van taken van het lokale bestuur in de periode 1851-1985* (Dissertatie Leiden 1994, Sociale en culturele studies XX; 's-Gravenhage: VUGA, Rijswijk: Sociaal en cultureel planbureau, 1994, 284 blz., ISBN 90 5250 609 4).

Het Sociaal en cultureel planbureau (SCP) heeft volgens zijn instellingsbesluit (1973) onder meer als taak: het verrichten van 'wetenschappelijke verkenningen ... met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn'. Het SCP publiceert de resultaten van zijn verkenningen onder andere in een reeks monografieën. Het twintigste deel in deze reeks is een historisch-bestuurskundige studie. In het voorwoord daarvan schrijft de directeur van het SCP te hopen, dat het boek ertoe zal bijdragen de recente veranderingen in de positie van het lokale bestuur beter op hun waarde te schatten. Over de hierin opgesloten verwachting dat historisch onderzoek kan leiden tot beleidsrelevante resultaten zou een interessante discussie mogelijk zijn. Hieronder beperk ik mij echter tot de vraag welk licht dit boek werpt op de ontwikkeling van de taken van het lokaal bestuur sinds de invoering van Thorbeckes gemeentewet (1851).

Sinds 1851 mag die wet ruim honderd keer gewijzigd zijn, de uitgangspunten en grondslagen ervan 'gelden nog steeds als structurerend voor het gemeentelijk bestel en zijn bepalend voor de positie van de gemeente in het openbaar bestuur. Ook de in 1994 in werking getreden herziene gemeentewet tast die grondslagen niet fundamenteel aan' (21). Deze continuïteit is mogelijk geweest, omdat de wet een open karakter had: binnen het door de wet gegeven kader kon de taakafbakening tussen de verschillende onderdelen van het openbaar bestuur steeds opnieuw gedefinieerd worden. Deze continue herdefiniëring heeft uiteraard diepgaande invloeden ondervonden van de maatschappelijke ontwikkelingen. Zie daar het thema van het hier besproken boek.

Het boek bestaat uit vier delen. Na een uiteenzetting over het thema, de probleemstelling en de methode van onderzoek (13-41), volgt een deel met als titel 'literatuurverkenning' (43-107). Daarin geeft Veldheer van elk van de vier door hem onderscheiden tijdvakken eerst een korte algemene typering. De schrijver geeft er daarbij blijk van ook de recente historische literatuur goed te kennen. Een historicus die zijn vak bijhoudt, zal in deze paragrafen echter niets verrassends aantreffen. Minder bekend zal de gemiddelde historicus zijn met de literatuur op basis waarvan de schrijver in de andere paragrafen van dit deel een globaal, thematisch geordend

beeld schetst van de verandering in de taken van het lokale bestuur. Het zal niemand verbazen dat de continue uitbreiding van de overheidstaak en de groeiende bemoeienis van de centrale overheid met lokale kwesties daarbij prominent naar voren komen.

In het vierde, concluderende deel (211-241) toetst de schrijver de bevindingen van zijn literatuurverkenning aan 'empirische' gegevens. Deze heeft hij daaraan voorafgaand in het derde deel (109-207) gepresenteerd. We vinden in dit deel een tweetal studies over de ontwikkeling in een kleine en een grote stedelijke gemeente in Holland: Schoonhoven, respectievelijk Leiden. De kern daarvan wordt gevormd door een reeks tabellen waarin de 'beleidsinhoudelijke' agendapunten van de gemeenteraadsvergaderingen, de gemeentelijke inkomsten en uitgaven en de personele 'inzet' naar beleidsterreinen en peiljaren worden gerubriceerd. De tekst in de desbetreffende paragrafen bestaat hoofdzakelijk uit een parafrase van de cijfers in de tabellen. Cijferaaars vinden in dit deel van het boek dus veel van hun gading. Of zij zich steeds zullen laten overtuigen door de kwantificeringsmethoden die Veldheer heeft gebruikt, is echter de vraag. Zo lijkt hij zich er niet het hoofd over te hebben gebroken of bij het rekenen met agendapunten wellicht appels en peren bij elkaar worden opgeteld. Immers, het door de schrijver gemaakte onderscheid tussen administratieve en beleidsinhoudelijke agendapunten kan niet verhinderen dat in de tweede categorie eenvoudige raadsvoordrachten hetzelfde gewicht krijgen als zeer complexe voorstellen. Bij het hanteren van de indicator personele 'inzet' is de schrijver zich ertrouwens wel van bewust dat zijn cijfers gebreken vertonen; hoewel hij een ruime definitie van overheidspersoneel hanteert (en dus niet alleen ambtenaren in strikte zin telt), worden de cijfers uiteraard beïnvloed doordat het gemeentebestuur bepaalde taken in eigen beheer laat uitvoeren en andere uitbesteedt of moet uitbesteden. Een voorbeeld van dit laatste is de groei van het bijzonder onderwijs ten koste van het openbaar onderwijs na de financiële gelijkstelling van 1920. Dit verschijnsel heeft zich overal in den lande voorgedaan; het ligt dan ook voor de hand hier de verklaring te zoeken voor de inkrimping van het gemeentepersoneel in het sociaal-culturele cluster die zich in beide steden tussen de peiljaren 1919 en 1929 manifesteert. Veldheer bespreekt deze verklaringsmogelijkheid echter niet; wreekt zich hier wellicht dat de schrijver toch onvoldoende op de hoogte is van de historiografie?

Ondanks deze methodische kritiek is het globale beeld, dat Veldheer van de »ntwikkeling van het gemeentelijke takenpakket schetst, wel overtuigend. Schilderde G. A. van Poelje in het *Gedenkboek ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Gemeentewet* (Den Haag: VNG, 1951) een beeld dat zich laat samenvatten met de woorden 'van politie-, via welvaarts-naar cultuurgemeente', de 'praktijk is kleurrijker, het beeld genuanceerder dan deze termen suggereren' (228), concludeert Veldheer. 'Het takenpakket is uitgebreid, heeft zich verbreed en is geïntensiveerd ... vooreerst wordt geïntervenieerd ter regulering van de lokale samenleving, gaandeweg krijgt de (re)distributieve functie meer nadruk, vanuit het oogpunt van sociale rechtvaardigheid' (228). Veel minder overtuigend dan deze beschrijvende uitspraken zijn overigens de tentatieve verklaringen die Veldheer daaraan verbindt. Volgens hem is het vooral de toenemende invloed van de sociaal-democraten waaraan de door hem gesignaleerde ontwikkeling moet worden toegeschreven. Deze stelling mag juist zijn, de analyse van het empirisch materiaal toont dat echter niet aan: uit de gelijktijdigheid van twee ontwikkelingen wordt hier een causale relatie afgeleid.

Ondanks mijn kritiek op bepaalde aspecten van het boek, hoop ik dat deze eerste schreden van het SCP op historische terrein een vervolg zullen krijgen. Ik neem aan dat ik daarmee vele historici aan mijn zijde vind. Dat laatste geldt zeker voor mijn verlangen dat het SCP bij een volgende historische studie zorg draagt voor bronverwijzingen naar gebruikte archiefstukken. Alleen een lijst van gebruikte archiefcollecties achterin het boek is wel erg mager.

J. Talsma

H. A. Pott-Buter, *Facts and fairy tales about female labor, family and fertility. A seven-country comparison 1850-1990* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994; Amsterdam: Amsterdam university press, 1993, xiii + 377 blz., f59,95, ISBN 90 5356 0440 (pbk.), ISBN 90 5356 045 9 (geb.)).

De lage arbeidsparticipatiecijfers van vrouwen in ons land zijn al jaren een even intrigerend als onopgelost raadsel. Wanneer een auteur dit probleem als onderwerp neemt, daarbij een periode bestrijkt van 140 jaar en zelfs een vergelijking belooft met zes andere landen, dan mag zij zich verheugen in de warme belangstelling van een grote lezersschare. Tegelijkertijd echter kan men al van te voren vaststellen dat de kans op teleurstelling evenredig is aan de omvang van het onderwerp. Hettie Pott-Buter maakt de verwachtingen die ze wekt, inderdaad niet waar. Dat betekent overigens niet dat haar boek oninteressant zou zijn. Een overzicht van de inhoud moge dat duidelijk maken.

In het tweede hoofdstuk wordt het te verklaren probleem gepresenteerd. De auteur vergelijkt voor de jaren 1850-1990 de arbeidsparticipatiecijfers voor mannen en vrouwen in Nederland met dezelfde gegevens voor België, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië. Daaraan voorafgaat een zeven pagina's lange opsomming van de deficiënties in de historische statistieken met betrekking tot arbeid. De gemiddelde lezer zal dan ook met enige scepsis kennis nemen van de grafieken en tabellen met cijfers ter zake, ook al wordt bij wijze van geruststelling medegedeeld dat het slechts gaat om de algemene trend. De conclusies zijn weinig verrassend: we wisten al dat Nederlandse vrouwen zo lang we kunnen nagaan relatief weinig actief waren op de arbeidsmarkt en ook de constatering dat in alle bestudeerde landen de arbeidsparticipatie toenam na 1970 zal niemand verbazen.

In de dan volgende hoofdstukken gaat de auteur op zoek naar verklaringen voor Nederlands uitzonderlijke positie. De vraag of de situatie diepe historische wortels heeft wordt in hoofdstuk 3 na een duizelingwekkend overzicht van vrouwenarbeid vanaf de middeleeuwen tot 1850, positief beantwoord. Dat vrouwen werkten in specifiek voor hun geschikt geachte beroepen, gold voor alle onderzochte landen. Ook de veranderingen daarin als gevolg van de industrialisatie liepen parallel. Typerend voor vrouwenarbeid in Nederland was dat de participatie in de landbouw en de industrie zeer gering was (hoofdstuk 4). Onderscheidt men naar 'status' van de werkende vrouwen, dan valt op dat vóór de tweede wereldoorlog de lage participatiegraad van Nederlandse vrouwen vrijwel volledig kan worden toegewezen aan het relatief geringe aantal zelfstandig werkende vrouwen. In de dan volgende drie decennia is het aandeel loontrekkenden klein in vergelijking met de omliggende landen (hoofdstuk 5).

De speurtocht naar verklarende factoren voert dan naar de leeftijdsverdeling. Het zijn, zo blijkt, voornamelijk de leeftijdsgroepen 25-49 en 50-64 jaar die op de arbeidsmarkt ontbreken (hoofdstuk 6). In hoofdstuk 7 laat Pott nog eens zien dat de Nederlandse vruchtbaarheid in Europees perspectief hoog was tot in de jaren zeventig van deze eeuw, en dat de verzuiling bovendien ideaalbeelden over moederschap, huwelijk en gezinsleven versterkte. Daaruit vloeit logisch voort dat al of niet gehuwd zijn de voornaamste determinant is voor de economische rol van de Nederlandse vrouw (hoofdstuk 8). Toch, zo blijkt uit hoofdstuk 9, loopt Nederland perfect in de pas met de andere landen als het gaat om toegang van vrouwen tot het onderwijs en specifiek op hen toegeschreven arbeidswetgeving.

In haar inleiding belooft de auteur dat in het slothoofdstuk 10 de feiten zouden worden afgezet tegen bestaande theorieën. Die belofte wordt niet ingelost, want: '(t)his is a major undertaking, which will be addressed at a later date' (317). In dit boek beperkt ze zich tot een 'broad-brush outline' en concludeert dat de verschillen tussen Nederland en de andere zes landen kunnen